

УДК 69.003:339.03:658

Письменний Олег Миколайович

Аспірант кафедри менеджменту в будівництві

Київський національний університет будівництва і архітектури, Київ

СУЧАСНІ СТАНДАРТИ ТА СТРУКТУРНО-ПРОЦЕСНІ ОСОБЛИВОСТІ УДОСКОНАЛЕННЯ АУДИТУ МІКРОСЕРЕДОВИЩА ВИКОНАВЦІВ БУДІВЕЛЬНО-ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЄКТІВ

***Анотація.** Розглянуто сутність поняття кризи на підприємстві, чинники її виникнення та особливості виникнення кризового стану українських будівельних підприємств. Досліджено проблеми з розроблення нових методів управління діяльністю підприємств, які дозволять забезпечити високий рівень адаптивності та гнучкості в сучасних кризових умовах постійно змінного ринкового середовища. Розглянуто підходи до оцінки цілей та завдань антикризового управління, групи антикризового управління, які дозволяють управляти підприємствам і залежно від проблем, які виникають на підприємстві. Виділено функції та стратегії антикризового управління та основні напрямки подолання кризи на підприємствах. Проведена систематизація наявних методів управління підприємством з метою попередження виникнення кризи, в умовах її дії та усунення фінансової кризи, а також вказано зміни в антикризовому управлінні, що спричинені дією кризових явищ. Визначено рівень їхнього впливу на підприємство та розроблено рекомендації щодо вдосконалення системи управління підприємством.*

Ключові слова: криза; криза підприємства; банкрутство; антикризове управління; фінансова стійкість

***Аннотация.** Рассмотрены сущность понятия кризиса на предприятии, факторы его возникновения и особенности возникновения кризисного состояния украинских строительных предприятий. Исследованы проблемы разработки новых методов управления деятельностью предприятий, которые дадут возможность обеспечить высокий уровень адаптивности и гибкости в современных кризисных условиях постоянно изменяющейся рыночной среды. Рассмотрены подходы к оценке целей и задач антикризисного управления, групп антикризисного управления, которые дают возможность управлять предприятием с учетом необходимости решения проблем, которые возникают на предприятии. Выделены функции и стратегии антикризисного управления и основные направления преодоления кризиса на предприятиях. Проведена систематизация имеющихся методов управления предприятием с целью предупреждения возникновения кризиса, в условиях его действия и устранения последствий финансового кризиса, а также даны направления касательно изменений в антикризисном управлении, которые вызваны воздействием кризисных явлений. Определен уровень их влияния на предприятие и разработаны рекомендации относительно усовершенствования системы управления предприятием.*

Ключевые слова: кризис; кризис предприятия; банкрутство; антикризисное управление; финансовая стойкость

***Abstract.** There were developed theoretical foundations and guidelines for assessment and prediction of insolvency of enterprises. The estimation and prediction of insolvency with regard to endogenous and exogenous factors are shown. Theoretical and methodological basis of research is the fundamental provisions of the economic theory, the study of domestic and foreign scientists on the problems of bankruptcy and insolvency had been analyzed. In the aim to achieve the objectives the following methods were used theoretical and empirical research: a systematic approach, logical analysis; econometric modeling.*

The article deals with the essence of the concept of crisis in the enterprise, the factors for its occurrence and characteristics of a crisis condition of Ukrainian enterprises. The problems of the development of new methods of business management that will ensure a high level of adaptability and flexibility in today's crisis conditions constantly changing market environment.

The approaches to the assessment objectives and tasks of crisis management are investigated, crisis management group that enable enterprises to manage and depending on the problems that arise in the company. It was highlight features and strategies of crisis management and the main directions of the crisis in the workplace.

It is offered reservation systematization of management now to prevent a crisis in terms of its performance and eliminate financial crisis and changes specified in crisis management, caused by the influence of the crisis. The level of their impact on the company studied and developed recommendations to improve system management.

The basic scientific principles of the work brought to the level of methodological generalizations and practical recommendations, which provide the opportunity to assess the state of insolvency of enterprises, to identify areas that require immediate attention of the risk Manager. The versatility of the proposed applied research gives the possibility of their use by enterprises of different industries and of all forms of ownership.

Key words: *crisis; a crisis of the company; bankruptcy; crisis management; financial stability*

Актуальність теми

Будівельна галузь, більше аніж будь-яка інша галузь економіки, пов'язана із виникненням фінансових ризиків. Джерелами їх формування можуть бути як дії інвесторів, забудовників, так і дії спеціалізованих підрядних організацій. Ризик, як економічна категорія, породжується невизначеністю майбутньої економічної й фінансової ситуації, спричиненої технічними і соціально-економічними умовами, відсутністю релевантної інформації про реальність джерел фінансування будівельного контракту, а також неможливістю прогнозування появи та розвитку певних умов у сфері капітального будівництва.

Постановка проблеми

З огляду на нестабільний характер економічного середовища функціонування підприємств останніх років, так само як і нестабільність всієї макроекономічної ситуації в цілому, менеджерам необхідно здійснювати аналіз не тільки поточного фінансового стану компаній, але й постійно здійснювати діагностику можливості банкрутства в майбутньому.

Останнім часом для ефективної оцінки ризику банкрутства компаній міжнародне економічне співтовариство розробило чималу кількість спеціалізованих методів і моделей. При цьому в основу такого економіко-математичного моделювання банкрутства в переважній більшості випадків покладено статистичні підходи. Якщо спробувати класифікувати запропоновані в літературі статистичні моделі прогнозування банкрутства підприємств у розрізі (на основі) застосованих для їхньої побудови підходів, можна умовно розділити їх на кілька основних груп:

– моделі, розроблені за допомогою мультиплікативного дискримінантного аналізу (МДА);

– моделі, побудовані за допомогою апарата логістичної регресії (logit-моделі) та probit-регресії;

– скорингові моделі прогнозування банкрутства;

– моделі, побудовані за допомогою нечітко-множинного підходу;

– моделі прогнозування банкрутства на основі рейтингових оцінок [7, с. 35].

Мета статті

Метою статті є розробка теоретичних основ і методичних рекомендацій оцінки і прогнозування неплатоспроможності підприємств та попередження банкрутства підприємств-виконавців будівельно-інвестиційних проектів.

Виклад основного матеріалу

Значний внесок в дослідження проблеми оцінки і прогнозування неплатоспроможності підприємств внесли українські та зарубіжні вчені, зокрема: Е. Альтман., О.О Терещенко, Ю.С. Копчак [3], О.В. Мозенков [6] і ін. Окремі аспекти цієї багатогранної проблеми знайшли своє відображення і у вітчизняному законодавстві, проте існує також необхідність посилення державного регулювання в даній сфері з огляду на необхідність виявлення та збереження потенційно життєздатних підприємств.

Невирішеними є також багато теоретичних питань інституту банкрутства. Зокрема, терміни “банкрутство”, “неспроможність” і “неплатоспроможність” більшість вчених визначає як рівноцінні [1; 2]. Разом з тим, застосування критеріїв оцінки неплатоспроможності підприємств, запозичених із зарубіжної практики без врахування специфіки економіки України, є малоефективними. Тому при розробці стратегій розвитку підприємств необхідно враховувати економічний зміст банкрутства, який полягає у ефективному використанні обмежених ресурсів підприємств в умовах глибокої соціально-економічної кризи [5, с. 17].

Проте багато аспектів даних досліджень залишилися ще не розв'язаними. Ми не можемо погодитися з думкою деяких дослідників, які стверджують, що розгляд антикризового управління в стратегічному плані не вважається доцільним

[6, с. 36], оскільки стратегічне планування основною своєю метою ставить розробку плану розвитку підприємства на довгостроковий проміжок часу (зазвичай два-три роки), в той час як антикризове управління покликане виводити (або запобігати) підприємство з вже сформованої кризової ситуації та має місце не стратегічне планування, а оперативне, яке вимальовує варіант розвитку підприємства на невеликий проміжок часу (12-18 місяців). На нашу думку, в сучасних умовах слід розглядати антикризове управління в більш широкому розумінні та визначати управління ризиками як невід'ємну складову загальноорганізаційного процесу управління підприємством.

Будь-яке управління певною мірою має бути антикризовим і, тим більше, ставати антикризовим зі вступом у смугу кризового розвитку організації. Ігнорування цього положення може мати значні негативні наслідки, а врахування, навпаки, сприятиме безболісному проходженню кризових ситуацій, забезпечуватиме фінансову стабільність та навіть розвиток підприємства в несприятливих економічних умовах.

Положення щодо необхідності наявності елементів антикризового управління в загальноорганізаційному процесі ґрунтується на таких припущеннях:

- кризи можна передбачати, очікувати і викликати;
- кризи певною мірою можна прискорювати, випереджати, відсувати;
- до криз можна і необхідно готуватися;
- кризи можна пом'якшувати;
- управління в умовах кризи вимагає особливих підходів, спеціальних знань, досвіду і мистецтва;
- кризові процеси можуть бути до визначеної межі керованими;
- управління процесами виходу з кризи здатне прискорювати ці процеси і мінімізувати їхні наслідки [4, с. 22].

Для того, щоб організація домоглася успіху, керівник повинен уміти передбачати можливість, імовірність появи тих чи інших виробничих ситуацій, бути готовим до них і діяти адекватно сформованим обставинам.

Економічними теоретиками доведено, що економічний розвиток виробничої системи та відповідні зміни завжди відбуваються циклічно. Як правило, економічний цикл виробничого підприємства складається з таких фаз: криза, депресія, поживлення та піднесення [2].

На підставі цього, можна наочно (рис. 1) проілюструвати етапи життєвого циклу підприємства, в яких у взаємозалежності від конкретного етапу розвитку підприємства визначено і значення показників фінансово-економічної стійкості.

Як можна зробити висновок з попереднього рис. 1 майже на усіх етапах функціонування підприємства є необхідність у застосуванні антикризового управління – і на етапах зростання, і на етапах спаду. При цьому антикризове управління, як складова процесу управління підприємством, є самодостатньою системою з притаманними їй загальноприйнятими компонентами та елементами: суб'єктно-об'єктний склад, визначеними цілями, принципами, механізмами та інструментами реалізації, а також визначеними результатами, які характеризують її ефективність через досягнення чи недосягнення поставленої мети. У свою чергу, процес формування системи антикризового управління в усіх аспектах його застосування можна розбити на такі стадії або фази, які відрізняються і за змістом, і за інтенсивністю діяльності під час них: 1) концептуалізації; 2) розробки; 3) реалізації; 4) завершення.

На кожній із фаз виконуються певні види управлінської діяльності: від ініціалізації ідеї та розроблення загальної концепції антикризової діяльності до стабілізації нестійких ситуацій і мінімізації втрат та «упущених» можливостей.

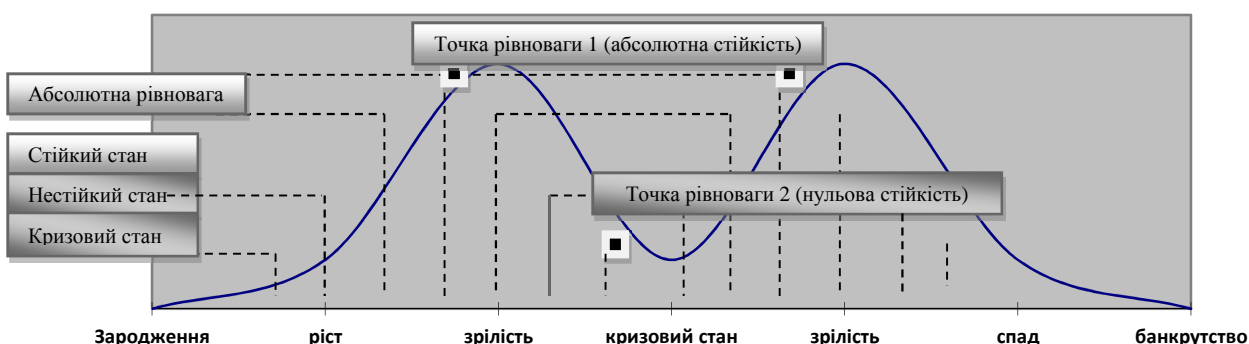

Рис. 1. Варіації рівня фінансово-економічної стійкості підприємств на етапах їх життєвого циклу

Слід відмітити, що основним фактором, який спричиняє необхідність застосування антикризового управління на будь-якому рівні є виникнення та поглиблення кризи – кризи загальноекономічної (світової чи у межах окремої держави), кризи окремої галузі чи кризи розвитку підприємства, її запобігання та усунення наслідків.

Проблеми розгортання кризи на рівні окремого підприємства не є локальними. Окреме підприємство є частиною національної, територіальної і галузевої господарської системи. Кризові явища в його діяльності, загроза визнання підприємства банкрутом мають негативні наслідки не тільки для його власників чи кредиторів (з точки зору ризику незадоволення претензійних вимог), а й для усіх суб'єктів ринкової економіки.

Досвід показує, що в сучасних економічних умовах практично всі аспекти фінансової діяльності підприємства можуть генерувати загрозу його банкрутства. Тому система спостереження «кризового поля» має будуватися з урахуванням ступеня генерування цієї загрози шляхом виділення найбільш істотних об'єктів по цьому критерію. З цих позицій система спостереження «кризового поля» підприємств-виконавців будівельно-інвестиційних проектів може бути представлена такими основними об'єктами:

- чистий грошовий потік підприємства;
- ринкова вартість підприємства;
- структура капіталу підприємства;
- склад фінансових зобов'язань підприємства по терміновості погашення;
- склад активів підприємства;
- склад поточних витрат підприємства;
- рівень концентрації фінансових операцій у зонах підвищеного ризику.

Формування системи індикаторів оцінки загрози виникнення фінансової кризи підприємства. Система таких індикаторів формується по кожному об'єкту спостереження «кризового поля». У процесі формування всі показники-індикатори підрозділяються на об'ємні (виражаються абсолютною сумою) та структурні (виражаються відносними показниками).

Застосовуючи провесно-орієнтовний підхід до попередження банкрутства, можна визначити та запропонувати стратегії управління ризиками, що показані на рис. 2.

Стратегія, у свою чергу, складається з певного переліку методів. Методи управління ризиками, при переході з однієї фази до іншої, істотно змінюються, бо процес управління ризиками є безперервним та відповідальним протягом усього проектного циклу взагалі. Треба відмітити, що всі методи мають як переваги, так і недоліки, тому застосування декількох методів у комплексі дасть змогу більш ефективно запобігати виникненню нового ризику та забезпечити надійність проектів від впливу вже існуючих ризиків.

Стратегії управління ризиками відповідають відповідним фазам реалізації інвестиційно-будівельних проектів.

Так, на фазі передпроектного обґрунтування застосовуються: стратегія «уникнення (попередження) ризику», а також методи, що складають напрям зниження ризику, які дають змогу врахувати ризики ще на ранніх стадіях і уникати їх, якщо це можливо. У свою чергу це знизить можливість провалу проекту ще до укладання контрактів та будівництва. Найбільш дієвими є методи стратегії «попередження ризику» – стратегічне планування, прогнозування розвитку внутрішнього та зовнішнього середовища, постійне збирання та обробка інформації про стан причин ризику.

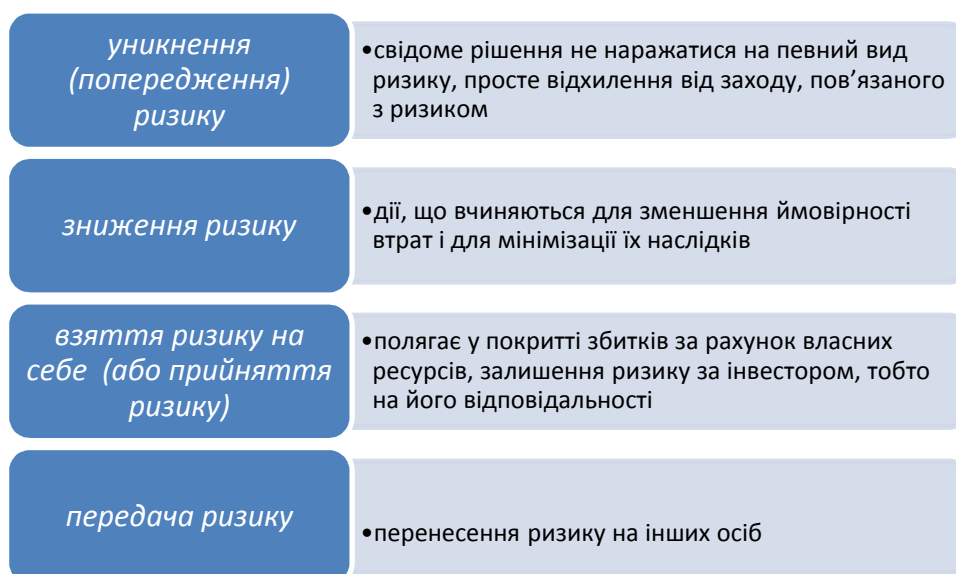

Рис. 2. Функціонально-структурні елементи стратегії управління ризиками

Фаза розробки проекту містить стратегію управління ризиками «прийняття ризику», одним з основних методів якого є резервування коштів. Саме на цій стадії відбувається розробка конкретного проекту і інвестор повинен визначитися з рівнем ризику, який має прийняти саме під час цієї фази.

Третя фаза має стратегію – «передачі або розподілу ризику». Такий розподіл обумовлено тим, що під час цієї фази відбувається залучення сторонніх організацій до управління ризиками та укладання контрактів. Подібне можливе саме протягом реалізації та експлуатації проекту, коли інвестор вже прийняв на себе саме ту частину ризику, на яку розраховував та яку здатен підтримувати під контролем, інші ризики повинні бути передані страховим організаціям, постачальникам, банкам тощо. Застосування у проекті ефективного організаційно-економічного механізму потребує від учасників додаткових витрат, які підлягають обов'язковій оптимізації.

Методи управління ризиками, при переході з однієї фази на іншу, значно змінюються, бо процес управління ризиками є безперервним та відповідальним протягом всього проектного циклу взагалі.

Модель життєвого циклу підприємства, яка заснована на процесно-орієнтовному підході в термінах інституту банкрутства є основою побудови методики і прогнозування неплатоспроможності підприємств (рис. 3).

На рис. 3 наведені такі позначення фаз життєвого циклу підприємства: F_{OP} – організація; F_3 – зростання; $F_{ВД}$ – відсутність діяльності; $F_{СЛ}$ – самоліквідація; $F_{СП}$ – спад; F_P – реорганізація; $F_{СТ}$ – стагнація; F_B – банкрутства; $F_{ЛБ}$ – ліквідація в процесі банкрутства.

Важливим елементом методики попередження неплатоспроможності підприємства є встановлення фази життєвого циклу підприємства і прогнозування

напряму її зміни.

Задачу розпізнавання фази неплатоспроможності життєвого циклу підприємства і прогнозування її зміни можна сформулювати наступним чином. Є дві можливі фази життєвого циклу підприємства, які можна розпізнати і оцінити за допомогою фінансових показників x_1, \dots, x_n . Результати оцінки фінансового стану i -го підприємства дозволяють розпізнати фазу неплатоспроможності його життєвого циклу у момент часу t_n і спрогнозувати її зміну.

Схема встановлення фази неплатоспроможності життєвого циклу i -го підприємства показана на рис. 4.

В роботі [3] запропоновано розпізнавання і прогнозування неплатоспроможності підприємств здійснювати з одночасним використанням моделей кластерного і дискримінантного аналізу.

Запропоновано інтегральний показник фінансового стану i -го підприємства в певний момент часу t_n ($Z_i^{t_n}$) визначати за формулою:

$$Z_i^{t_n} = \sum_{j=1}^k a_j x_{ij}^{t_n},$$

де a_j – коефіцієнт дискримінантної функції по j -му показнику; $x_{ij}^{t_n}$ – фактичне значення j -го показника по i -му підприємству в певний момент часу t_{ind} ; k – кількість показників, що входять в дискримінантну модель.

Використання наведеного інтегрального показника для i -го підприємства, з урахуванням константи дискримінації, дало змогу здійснювати розпізнавання фази його неплатоспроможності у певний момент часу t_n .

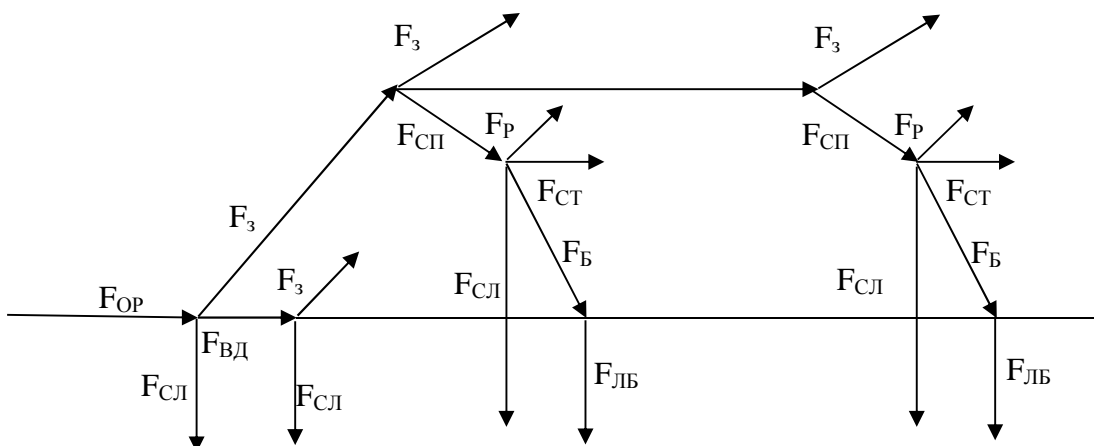

Рис. 3. Модель життєвого циклу підприємства з позиції процесно-орієнтовного підходу

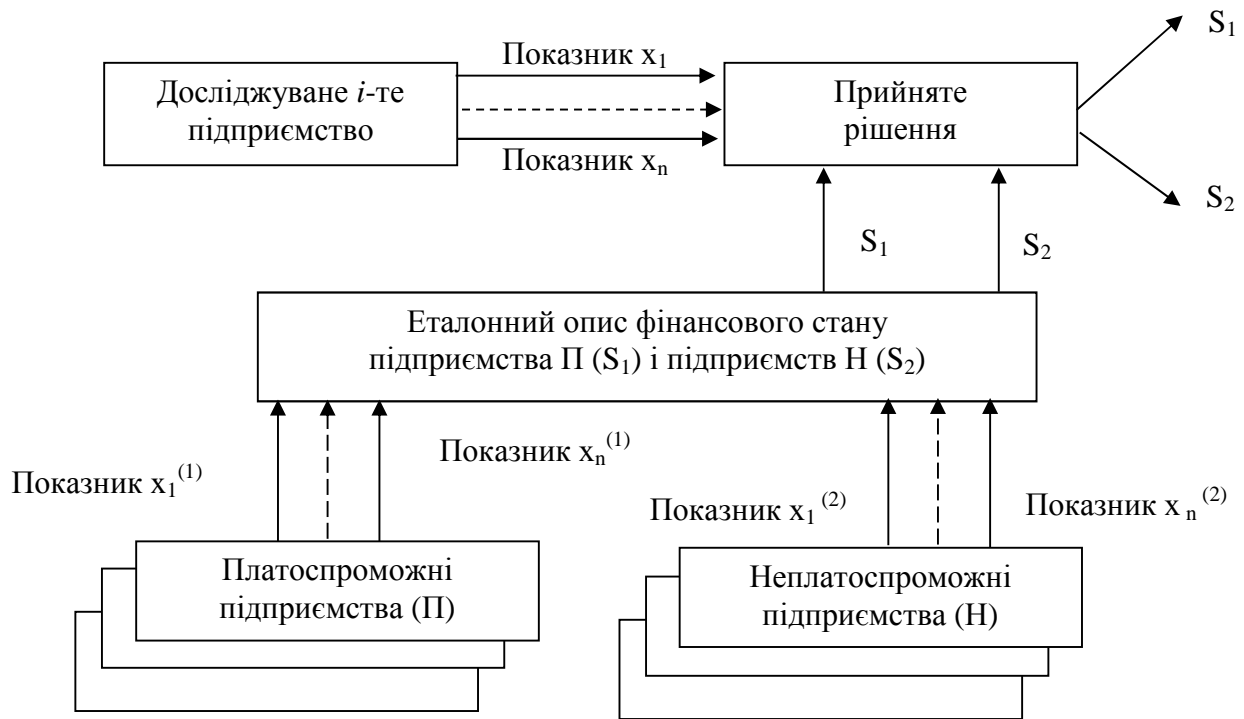

Рис. 4. Схема встановлення фази неплатоспроможності життєвого циклу підприємства

Константа дискримінації C є тією межею, яка поділяє всю сукупність підприємств на дві групи: платоспроможні і неплатоспроможні. Величина C визначається за формулою:

$$C = \frac{1}{2}(\bar{Z}_1 + \bar{Z}_2),$$

де \bar{Z}_1 і \bar{Z}_2 – середні арифметичні значення інтегральних показників фінансового стану відповідно платоспроможних і неплатоспроможних підприємств.

Висновки

Розроблена система попередження неплатоспроможності підприємств на основі оцінки його фінансового стану і розпізнавання образів, що

дає змогу передбачати, розпізнавати і прогнозувати розвиток цього явища. Оцінка фінансового стану підприємства побудована на основі узагальнених теоретичних досліджень і практичних розробок в галузі виробничо-господарської діяльності підприємств, а також теорії циклу кругообігу капіталу. Встановлено, що для комплексного експериментального дослідження варіантів розпізнавання неплатоспроможності підприємств доцільно використовувати комплекс економіко-математичних моделей, що дає змогу за допомогою кластерного аналізу розпізнати підприємства, які є платоспроможними і неплатоспроможними; дискримінантний аналіз дає можливість побудувати значуще правило, за допомогою якого можна оцінити фінансовий стан підприємств, розпізнавати фазу їх неплатоспроможності і прогнозувати їх зміну.

Список літератури

1. Бандурин В. Стратегические направления выхода из кризиса / В. Бандурин, В. Лариукий // Антикризисный менеджмент. – 2008. – № 1. – С. 3 – 5.
2. Бредкіна І.К. Сучасні підходи до визначення поняття «криза» / І.К. Бредкіна, Ю.А. Сімах // Матеріали II Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції «Проблеми формування нової економіки XXI століття» (25-26 грудня 2009 року) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.confcontact.com/2009new/3-brenkina.php>
3. Копчак Ю.С. Теоретичні підходи до визначення суті та природи кризи підприємства / Ю.С. Копчак // Тези доповідей V Міжн. наук.-практ. конф. «Проблеми економіки підприємств в умовах сталого розвитку», (м. Київ, 19–20 берез. 2009 р.): – К.: НУХТ. – 2009. – С. 14 – 15.
4. Чернишов В.В. Сучасне розуміння поняття антикризового управління / В.В. Чернишов // Економіка розвитку. – 2011. – № 1. – С. 21–24.
5. Кашуба Я.М. Вибір методів та підходів стратегічного управління розвитком підприємництва Я.М. Кашуба // Економіка і держава. Міжнародний науково-практичний журнал. – 2011. – №9. – С.16-18.

6. Мозенков О.В. Банкрутство і санація підприємства: теорія і практика кризового управління: монографія. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, – 2006. – 272 с.
7. Рижаківа Г.М. Теоретичні основи розвитку моніторингових і діагностичних систем в управлінні підприємством / Г.М. Рижаківа // Шляхи підвищення ефективності будівництва в умовах формування ринкових відносин. – 2013. – №29/2. – С.31-43.
8. Рибак А.І., Азарова І.Б. / Аналіз механізмів фінансування будівельних проєктів в галузі житлового будівництва. Державні програми та фінансування / Управління розвитком складних систем. – №17. – 2014. – С. 55-57.
9. Цюцюра С.В., Криворучко О.В., Цюцюра М.І. Ключові показники ефективності. Принципи розробки ключових показників ефективності для бюджетної сфери. // Управління розвитком складних систем. 2012. – Вип. 10. – С. 87-91.
10. Бушуйев С.Д. К системной парадигме формирования коллективной и индивидуальной компетентности специалистов в области управления проектами / С.Д. Бушуйев, Ю.Г. Яценко, А.С. Товб, С.И. Неизвестный // Управління розвитком складних систем. – 2012. – Вип. 10. – С. 14–21.

References

1. Bandurin V. (2008). Strategic directions out of the crisis / V.Bandurin, V.Lariuky // Crisis Management: 1, 3–5.
2. Bredkina, I.K., Simeh, Y.A. (2009). Current approaches to the definition of "crisis" // Proceedings of II International Scientific and Practical Internet Conference "Problems of the formation of the new economy of the XXI century" (25-26 December 2009) [electronic resource] – Access: <http://www.confcontact.com/2009new/3-brenkina.php>
3. Копчак, Y.S. (2009). Theoretical approaches to determining the nature and essence of the crisis of the enterprise // Proceedings of the V Int. scientific-practic. Conf. "The problems of business economics in terms of sustainable development" (m. Kyiv, 19-20 Mar. 2009). Kyiv, Ukraine: NUFT, 14 – 15.
4. Chernyshev, V.V. (2011). Current understanding of the concept of crisis management. Development Economics: 1, 21-24.
5. Kashuba, J.M. (2011). The choice of methods and approaches of strategic management of business development. Economy and State. International scientific journal: 9, 16-18.
6. Mozenkov, A.V. (2006). Bankruptcy and reorganization of enterprises: the theory and practice of crisis management: monograph. Kyiv, Ukraine: Kyiv. nat. torh.-economical. Univ., 272.
7. Ryzhakova, G.M. (2013). The theoretical basis of monitoring and diagnostic systems in enterprise management. Effective construction in the emerging market economy: 29/2, 31-43.
8. Ribak A.I. (2014). An analysis of mechanisms of financing of building projects is in industry housing. Government programs and financing / Ribak A.I., Azarova I.B. // Management of development difficult systems: 17, 55-57.
9. Tsyutsyura, S.V. (2012). Key data of effectiveness. Principles of design of key data of effectiveness for budget sphere / S.V. Tsyutsyura, O.V. Krivoruchko, M.I. Tsyutsyura // Management of development of complex systems: 10, 87-91.
10. Bushuyev, S.D. (2012). To the system paradigm formation of collective and individual competence of experts in the field of project management / S.D. Bushuyev, J.G. Yaschenko, A.S. Tovb, S.I. Neizvestnyi // Management of development of complex systems: 10, 14-21.

Стаття надійшла до редколегії 23.10.2014

Рецензент: д-р екон. наук, проф. Г.М. Рижаківа, Київський національний університет будівництва і архітектури, Київ.